

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015

М. М. Kalinichenko

THE STRATEGY OF COMPROMISE WITH THE MASS-MARKET LITERATURE IN THE CREATIVE WORK OF NATHANIEL HAWTHORNE

The article highlights the problem of multiple-level discursive interconnections of the creative heritage of Nathaniel Hawthorne with the texts of North-American mass-market literature of the nineteenth century. These connections have been unreasonably ignored or obscured by the previous generations of literary scholars in Ukraine and abroad. From the time of the publication of his first works, Hawthorne closely followed the main trends of development of various types of popular genres and oftentimes willingly adopted their most effective artistic means. In the majority of Hawthorne's canonical works it is possible to find clear discursive traces of various popular tests of his age: from popular domestic fiction to nightmarish sensational publications and criminal adventures of radical democrats and penny newspapers. In the article there have been reviewed the peculiarities of the process of formation of the author's textual strategy in the historical context of the development of the national democratic culture of the United States. The ideal textual strategy, based on the artistic concept of all-around integration of the masses of American public in the political discourse of the Democratic Party of the President Andrew Jackson, had formed in the artistic consciousness of the writer. That strategy was combined with the writer's desire to integrate artistically complex philosophical themes and allegorical images into the popular materials of his works. However, in the later unfinished texts of the writer, that strategy of compromise with the vulgar popular culture and sensational mass-market texts had transformed into the predominant discursive force that finally overpowered and obliterated all other artistic intentions. The necessity of further close examination of the artistic connections of Nathaniel Hawthorne with the discursive practices of the mainstream popular art of his age on various levels has been emphasized.

Key words: Nathaniel Hawthorne, mass-market literature, popular democratic culture, textual strategy, discourse.

УДК821.161.2-32-09

С. В. Ленська

АНТИТОТАЛІТАРНИЙ ДИСКУРС У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ

У статті розглядається тематика та художні особливості оповідань маловідомої письменниці української діаспори Олени Звичайної. Проаналізовані оповідання і новели у різних ракурсах переконливо свідчать про анти тоталітарне спрямування її творчості, розкривають особливості моделювання анти тоталітарного дискурсу у малій прозі.

Ключові слова: еміграційна проза, новелістика, анти тоталітарний дискурс, тематика, неореалізм.

Гуманістичну традицію «розстріляного відродження», штучно перервану сталінським тоталітарним режимом, продовжила українська еміграційна проза. Її

активне вивчення розпочалося з 1990-х років і досягло значних успіхів. Вагомий внесок у вивчення художньої спадщини письменників в екзилі здійснили В. Агеева, О. Астаф'єв, В. Барчан, Ю. Ковалів, В. Мацько, В. Просалова та багато інших авторитетних учених. Проте у поле зору дослідників здебільшого потрапляли великі та середні епічні форми, новелістиці приділялося значно менше уваги. Аспекти еміграційної малої прози частково висвітлені у працях І. Бурлакової та В. Мацька [1; 8]. Проте велика кількість естетично вартісних творів потребує пильної уваги науковців. На часі постає проблема комплексного вивчення малої прози діаспори у змістових і формальних аспектах, актуальним є створення мікропортретів найвизначніших літературно-мистецьких діячів.

Однією з видатних українських письменниць є Олена Звичайна (справжнє прізвище – Дельгівська, в заміжжі – Джуль) (1902 – 1985), яку видатний український педагог і освітній діяч Г. Ващенко назвав «українською Бічер-Стоу» [2, с. 5]. Народжена в інтелігентній родині (батько – адвокат, мати – вчителька), вона закінчила з відзнакою гімназію, а згодом Київський ІНО. Її чоловік, М. Джуль, був репресований за участь у національно-визвольній боротьбі. Тому майбутня письменниця емігрувала спочатку до Німеччини, а згодом до США [4, с. 306]. Її перу належать: збірка малої прози «Оглянувшись назад» (1954), нарис «Миргородський ярмарок» (1953), романи «Страх» (1958) і «Ворог народу» (1966), кілька повістей. Усі ці твори мали виразне анти тоталітарне спрямування. Творчість письменниці заслуговує на детальне вивчення, але в межах нашої розвідки обмежимося лише малою прозою. **Метою** даної роботи є виявлення особливостей моделювання анти тоталітарного дискурсу у збірці письменниці «Оглянувшись назад...» і нарисі «Миргородський ярмарок».

Передмови Г. Ващенка, Ю. Григоріва, Є. Онацького, написані до окремих видань прози письменниці, слушно вказують на високий естетичний рівень творчого доробку письменниці, однак не передбачають вичерпного літературознавчого аналізу. Тож зважаючи на вагоме місце Олени Звичайної в українському літературному процесі ХХ ст. та на відсутність глибоких наукових праць про неї, вважаємо за доцільне окреслити тематичний спектр її малої прози. Цим визначається **актуальність** цієї роботи.

Ідейна тенденційність збірки «Оглянувшись назад...» виявляється вже у заголовках творів: «Соціалістичні картоплини», «“Щаслива” Ганна», «Без лікарів і священиків, без могил і хрестів», «“Всенародне свято”» (взятий в лапки заголовок маркує авторську іронію), «“Кобзар” в ежових рукавицях», «Довкола мертвого Леніна». Зазвичай у заголовок збірки автор виносить концептуально найважливіший, з його точки зору, твір. Оповідання «Оглянувшись назад...» присвячене темі політичних репресій. Жанрове маркування – «різдвяна новела» – виконує функцію моделювання іронічно-сатиричного підтексту: замість піднесено-урочистого настрою домінує пригнічений стан зацькованої людини, замість дива оновлення світу спостерігаємо деструкцію людських взаємин. Подібний жанровий маркер в українській малій прозі ХХ століття відіграє експресивно-емоційну роль.

Автобіографічна основа притаманна більшості творів Олени Звичайної. Псевдонім, вибраний письменницею, декларує невіддільність її особистої долі від трагедії українського народу. Автобіографічна основа новели «Оглянувшись назад...» підтверджується підрядковою зноскою, де говориться про заслання чоловіка письменниці на Колиму.

У творі нараторка подумки повертається до тяжких днів «ежовщини», коли носила передачі арештованому чоловікові до сумнозвісної в'язниці на околиці Харкова. Її подругами по нещастю були стара бабуся, котра втратила дочку і зятя, і молода вродлива дружина знаменитого інженера-бельгійця. Пейзаж у творі виконує не лише

зображальну, але й експресивну функцію: «Чітко вирізьблюючись на прозорім синьо-сірім тлі передсвітанкової мли, чорною живою стіною розпростерлася черга родичів “ворогів народу” від краю і до краю базару. В ній понад 1.000 осіб. Засоромлено гаснуть зорі, відмовляючись стежити далі за історичним кінофільмом на Холодній Горі. Стогне і висвистує вітер і, позичивши в мороза сили, обсмалює обличчя людей крижано-холодними цілунками мерця» [6, с. 144]. Домінування лексем із семами холоду і смерті проєктуються не лише на долю ув'язнених, але й на долю нещасних жінок, котрі вистоювали на морозі по дві доби, аби лише спробувати віддати передачу рідним. Авторка портретує нараторку новели у цікавий спосіб – вона неначе бачить себе збоку. Цей подвійний ракурс, акцентування у тексті на кінематографічних прийомах, дозволяє письменниці показати свою героїню зовні і зсередини водночас. Розповідь героїні переривається вигуками, що надають оповіді безпосередності, емоційної наснаженості, скорочують дистанцію між нею і читачем. У текст вкраплюється монолог персоніфікованої сірої Холодногірської тюрми. Прийом антропоморфізації в'язниці – її вихваляння своєю могутністю і владою над тисячами людей – моделює ставлення державної системи до громадян, де тоталітарний тиск і поневолення домінують над законами моралі і людяності.

У новелі відсутній традиційний сюжет, адже описані лише муки від холоду і голоду подруг по нещастю у свят-вечір і різдвяний ранок. Кульмінаційним моментом твору є публіцистично пристрасне зображення масштабу трагедії: «... я раптом усвідомлю, що воно – оте моє горе – є горем мого народу» [6, с. 117]. Очікування дива народження Сина Божого у різдвяну ніч антитетично протиставлене фантазмагоричній жахливій дійсності: «Скільки їх у всіх в'язницях УССР? Скільки їх у всіх в'язницях і таборах невільної праці в ССРСР?» [6, с. 117]. Слова товаришки по нещастю, старенької сільської вчительки, яка виявилася матір'ю «ворогів народу», про те, що ця трагедія не повинна забуватися, стали моральним імперативом для письменниці. Новела завершується ліричним відступом, адресованим цій старій жінці, у якому авторка звітує про виконання заповіту безіменної жертви сталінських репресій: «Старенька бабуся! Убога, зігнута й пригноблена Мати Народу Мого! Ти, як жива, стоїш переді мною!..» [6, с. 117].

Стара самотня вчителька, мати «ворога народу» стає героїнею ще одного оповідання Олени Звичайної – ««Всенародне свято»». Катерина Нельгун переживає особисте горе – жорстока сталінська репресивна машина забирає у матері єдиного сина Павла, студента останнього курсу електротехнічного факультету. Єзуїтським знущанням над нещасною жінкою стає відправка її сина у заслання в день сталінської конституції: «Сьогодні Харків потопає в крові... Ціле море червоних плакатів, полотен і гасел! Цілий ліс прапорів! І все це багряніє свіжою, щойно пролитою кров'ю мільйонів, і все це гучним хором вихваляє “наймудрішого” – “великого вождя, друга, вчителя і батька – творця найдемократичнішої в світі сталінської Конституції”» [6, с. 95]. Письменниця наголошує у примітці, що події, покладені в основу твору, взяті з особистого досвіду: у ніч з 12 на 13 грудня 1937 року з харківської станції Сортувальної на Колиму було відправлено три потяги з арештантами, зокрема і її чоловіка.

Головна героїня оповідання постає перед вибором – бігти у замістя, аби попроситися з єдиним сином, чи йти на вибори, під прискіпливі погляди колег по роботі до матері «ворога народу». Моральний тиск, який чинить оточення на Катерину Нельгун, відбиває аморальність суспільства – жоден не лише не поспівчував жінці, але навпаки, всі намагаються дошкульніше її образити. Кінцівка оповідання демонструє

внутрішній спротив героїні – на знак протесту вона викреслює у виборчому бюлетені усі прізвища.

Тиск тоталітаризму значною мірою поширювався на духовно-ментальну сферу суспільства. Ревізії піддавалися репутації діячів різних видів мистецтва і галузей науки. Зразком сатиричного оповідання в цьому сенсі є «“Кобзар” в єжових рукавицях» О. Звичайної. Твір написаний в еміграції, вміщений у збірці оповідань «Оглянувшись назад...» як уривок із роману «Страх» – великого епічного полотна, подібного до «Саду Гетсиманського» І. Багряного. Роман О. Звичайної присвячений незабутнім у трагічному сенсі подіям так званої «єжовщини» – періоду 1937–1938 рр., названому американським істориком Р. Конквестом «Великим терором». Справжнім ініціатором цього кривавого процесу був Й. Сталін, але формально його очолив нарком внутрішніх справ М. Єжов. О. Звичайна втратила чоловіка у тій кривавій м'ясорубці. Тоді нового значення набув російський фразеологізм «тримати в єжових рукавицях», тобто бути жорстким, непримиренним. У роки репресій був поширеним агітаційний плакат, де нарком Єжов у рукавицях душить «гідру троцькістів і бухарінців».

Сюжет оповідання сатирично розкриває ідеологічну складову політики партії. У виданні 1937-го року «Кобзаря» Т. Шевченка національний дискурс витіснений соціально-політичним – усі слова, що позначали росіян або євреїв, замінені на «пан». Славнозвісна Шевченкова «Катерина» звучить у «редакції» голови місцевкому Бруха так:

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з **паничами**,
Бо **паничі**, злії люде,
Роблять лихо з вами (виділено автором. – С. Л.) [6, с. 122].

Формальне вшанування роковин Т. Шевченка відбувається в обідню перерву, коли портрет Кобзаря «втягнуто з-за шафи парткабінету, витерто порох і прикрашено полотнами кольору свіжої крові...» [6, с. 119]. Єзуїтська акція, коли декламувати Т. Шевченка у спотвореному цензурою вигляді доручено талановитій декламаторці, щирій українці Марусі Ромашко, демонструє наругу над духовними цінностями української нації: «Нешадименко вже не питає нічого, хоч “далечина” замість “Московщина” б'є по нервах. Зціпивши зуби, він мовчить, як я, як усі неарештовані поки що українці...» [6, с. 122]; «Бідна, бідна Маруся! Вона нагадує мені живого метелика з кольоровими крильцями, щойно причепленого голкою колекціонера до таблиці...» [6, с. 123]; «...очі численних шпигунів невпинно стежать за виразом облич нечисленних українців, і це примушує мене надягти машкару наївного слухача...» [6, с. 123]; «Втягнувши голову й шию в плечі, Маруся прожогом тікає зі сцени, неначе від ганебного стовпа...» [6, с. 124]. Великодержавницький сталінський шовінізм виявляється і тому, що урочисте зібрання, присвячене пророкові українського народу, ведеться російською мовою. При цьому перекручуються і спотворюються факти життя Кобзаря, не кажучи вже про тексти його творів. Брух «...показує нам поета-революціонера Шевченка, що все своє життя присвятив боротьбі за здійснення большевицьких ідеалів і саме за це був нещадно переслідуваний і жорстоко покараний царатом» [6, с. 119]. Завершилася ця буфонада «бравурно-веселим маршем», що мав означати мажорність доби.

Гротеск нечасто зустрічається в українській малій прозі як художній прийом, але винятком, який ми не можемо оминати увагою, є психологічне оповідання Олени Звичайної «Довкола мертвого Леніна» (1954). Головний герой, Микола Прокопович, шукає нову адресу свого сина, ув'язненого в одному з незчисленних таборів ГУЛАГу. Письменниця вказує точну дату подій: 2 лютого 1941 р. У цей день відбулися відвідини

головним героєм мавзолею Леніна, де він сподівається на перегляд справи його сина. А через кілька днів нещасний батько отримує довідку, де вказано, що його син помер іще в жовтні 1940 року. Божевільний сміх батька різко дисонує з атмосферою смерті і страху, що пронизує весь простір. Інтер'єр мавзолею змушує Миколу Прокоповича напружено осмислювати значення цього саркофагу. Безкінечні черги охочих побачити Леніна, поклонитися «святим мощам» збентежили старого: «Тут панує підкреслено-врочиста, нашорошена тиша, як у церкві біля плащаниці. От тільки запаху кадила не чуть... Познущавшись із мощей святих і знищивши всі чудотворні ікони, закривши всі церкви й заславши до невірних таборів усе священство, проголосивши релігію "опіумом народа", Москва-матушка негайно ж таки створила культ обожнювання двох "нових святих" – Леніна й Сталіна: першого – в домовині, другого – на кривавому есесерівському троні» [6, с. 132]. Траєкторія руху відвідувачів мавзолею Леніна, новітніх «паломників», утворює коло, що у свідомості сільського діда перетворюється в нуль. Розлогий публіцистичний авторський відступ звучить грізною інвективою тим, хто перетворив талановитих людей у нуль в матеріальному сенсі і у правах. Кульмінаційною у творі є мить, коли «Микола Прокопович оглянувся назад, і стало йому моторошно: йому здалося (чи це не сон?), що мертвий Ленін зловтішно підморгнув йому примруженим оком... Це була коротка, як блискавка, мить, але вона була... Була насмішка, глум і зловтіха!» [6, с. 134]. Цю посмішку мертвого тирана головний герой згадав, коли отримав посвідку про смерть єдиного сина, котрий згинув безневинно, як і тисячі інших.

Народження в душі «маленької» зацькованої людини спротиву, власної думки – основна ідея оповідання: «А може, не все ще загинуло? Може, й знайдеться на земній кулі протисила, яка поставить опір цій дикій системі рабського поневолення, національного винищування та економічного визискування багатьох народів?» [с. 135]. Та кінцівка оповідання експресивно-драматична: багато днів поспіль ходить на київський вокзал жінка в чорному і чекає чоловіка зі звісткою про сина, але Микола Платонович не повернувся з далекої холодної Москви. Реалістична точність деталей у творі поєднана з дещо прямолінійною публіцистичністю у невласне прямій мові головного героя. Але прийом гротеску в усмішці мертвого вождя і символіка нуля експресіоністично розкривають антилюдську сутність радянської дійсності.

Мала проза Олени Звичайної твориться у кращих традиціях української реалістичної прози, однак вирізняється відчутною публіцистичністю і пристрасністю авторки. Наприклад, у нарисі Олени Звичайної «Миргородський ярмарок» (1953) перед читачем розкривається безмір людського горя українського селянства, знищеного сталінським Голодомором. Свій твір письменниця присвятила «Мільйонам українців, що впали жертвою штучного голоду, організованого в Україні Москвою в 1932–1933 рр.» [5] Твір був написаний до двадцятої роковини трагедії і був задуманий авторкою як реквієм по невинно загиблим співвітчизникам.

Інтертекстуальне поле, в якому зіставляється «миргородська» тема у творчості М. Гоголя із сучасною для письменниці дійсністю, побудоване на антитезі. Авторка свідомо акцентує на зв'язку з геніальним попередником: вона прагне створити повнокровну картину розорення хліборобного краю, знищення лагідного на вдачу і працьовитого народу сталінською тоталітарною машиною. У передмові до видання 1953 р. професор Г. Ващенко слушно зазначав: «Коли Полтаву називають серцем України, то Миргород можна назвати серцем Полтавщини. Миргородщина здавна славилась своїми килимами, плахтами, вишивками, мистецькими гончарними виробами» [5, с. 7]. Додамо, що там щороку відбувався славнозвісний і до сьогодні Сорочинський ярмарок, винесений у заголовок твору – першу сильну позицію тексту.

Друга сильна позиція, епіграф, взятий із творчості М. Гоголя: «У Миргороді нема ні злодійства, ні шахрайства» [5, с. 9]. Він різко контрастує із усіма зображеними авторкою подіями.

О. Звичайна свідомо структурує початок нарису за зразком «Сорочинського ярмарку» геніального попередника: вона портретує селянина Михайла Семеновича Самодина, котрий статечно і неспішно їде на ярмарок подібно до гоголівського Солопія Черевика. Акцентована авторкою алюзія з Гоголем уміщена вже в перших фразах зачину. Письменниця вдається і до прийому «прозивного» прізвища героя – Самодин – тобто головний герой був статечним і поважним хліборобом, до революції був заможним селянином, який разом із п'ятьма синами любив і поважав працю на землі. Розлогий і детальний портрет героя є також даниною гоголівській традиції. Не наводитимемо його повністю, проте уривок процитуємо: «Сам Михайло Семенович Самодин – власник цієї хури, оцих круторогих і цієї ось піраміди з натоптаних пшеницею добрячих лантухів, – усім виглядом своїм, усією своєю міцно збудованою, присадкуватою постаттю дуже нагадував добрячий селянський лантух, вщерть, аж по саму зав'язку щільно натоптаний зернятками тієї добірної пшениці» [5, с. 10].

Описуючи ярмарок, і Гоголь, і Остап Вишня («Ярмарок») вдаються до прийому перелічування значної кількості предметів, насичують опис торговища звуковими і зоровими деталями, що створюють неповторне багатоголосся і моделюють відчуття повноти людського спілкування, розмаїття, виру життя. У нарисі О. Звичайної навпаки – на ярмарку панує безгоміння, відсутня худоба і птиця, а люди різко розділені на дві категорії – селян і «курортників». Останні – це партійна і чиновницька еліта, серед якої є і місцеві, і з Росії. Перерахування топонімів, звідки приїхали продавці і покупці, алюзійно нагадує опис двох зустрічних потягів на початку «Тигроловів» І. Багряного: одні покарані без провини, загнані в глухий кут, інші – користуються усіма привілеями без найменшого співчуття до перших. Знесилені голодом селяни «стоять, сидять і напівлежать на землі довгими рядами, утворюючи живі коридори майже нерухомих і на диво повних людей...» [5, с. 12]. «Курортники» ж, наслідуючи останню столичну моду, купують у напівмертвих від голоду людей плахти, весільні сорочки, рушники – витвори мистецтва за безцінь: «Ти шутіш, дед! За целый хліб я трі таких куплю!» [5, с. 13]. Моральне знущання над людьми на цьому не припиняється: вголос сказане слово «голод» провокує цілу операцію по затриманню мовця.

Реалістично виразно авторка малює трагедію роду Самодинів: «...згадалися йому сини-орли... Один замучений в ЧК ще на початках революції, другий – засланий на Соловки – мабуть, уже й неживий досі, третій – колгоспник, що помер недавно з голоду разом із невісткою...; а два інших іще й досі живуть, – служать на советських посадах...» [5, с. 18–19]. Муки голоду, які терпить дід Михайло, змальовані з натуралістичною точністю і типологічно наближують цей фрагмент нарису до «Жовтого князя» В. Барки. Головний герой продає на ярмарку родинний скарб – майстерно виткану плахту, яка ще з часів Гоголя, передавалася від матері до дочки. Ця реліквія і водночас витвір народного мистецтва перейшла з рук напівмертвого від голоду Самодина до кошика кучерявої курортниці лише за одну хлібину, яку старий ніс додому, де його чекали жінка Олександра та дві внучки-сироти.

Масштаб трагедії О. Звичайна розкриває у публіцистичних відступах, які переривають основну сюжетну лінію твору. Письменниця викриває антилюдську сутність тоталітарного режиму. Розділ «Колись... і тепер» повністю побудований на інтертекстуальних зіставленнях з Гоголем: «Тепер Чічіков в советській Україні за один лише рік міг би мати понад сім мільйонів мертвих душ тих селян, що впали жертвами запровадження нової советської кріпаччини способом штучного голоду» [5, с. 27]. Публіцистично гостро авторка критикує державний устрій Союзу, засобом антитези

порівнюючи кріпаччину і колективізацію, емоційно розвінчує «країну незнаної ще в історії людства мовчазної слухняності й неперевершеного льокайства...» [5, с. 28].

Розмова між «курортницями» Ревекою Миронівною і москвичкою Марією Іванівною виконує функцію інтертекстуальної паралелі з відомою сценою з гоголівських «Мертвих душ» між «пані, приємною у всіх відношеннях» і «пані просто приємною». «Мода на український стиль», поширена в Москві і в інших великих містах, спричинила попит на миргородському ярмарку на виробі народних майстрів. Образ плахти дивовижної краси, про яку «курортниця» Ревека Миронівна захоплено говорить, що «таку річ не продають! Її зберігають, як реліквію...» [5, с. 38] свідчить про невмирущу душу талановитого українського народу і викриває цинічність новітньої партійної номенклатури.

Сцена з наймичкою Ганною, яка зважується вголос сказати про голод і попросити залишки їжі для опухлої сестри, демонструє жорстокість «керівної пані» Ребеки Миронівни, котра вилила в помийницю недопите какао замість того, щоб врятувати людське життя, вияскравлює диявольську сутність державної системи. У примітці авторки наголошується, що твір ґрунтується на достовірних фактах, збережені власні імена персонажів.

Завершальна, 7-ма частина, нарису являє собою два пейзажі – гоголівський із «Повісті, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» і голодного літа 1933 року. Картина цієї літньої ночі заслуговує на окреме дослідження лінгвіста – такими розкішними барвами вона змальована. З допомогою кінематографічного прийому монтажу письменниця показує, як сплять дійові особи оповіді. Експресивно-пронизливо зображена смерть старого Самодина під тинном чужої садиби. Біля мертвого «старосвітського» трудівника лежить ледь надкушена хлібина, яку він ніс онучкам: «Лежить вона у всій красі своїй під мерехтливим блиманням засоромлених тим видовищем зірок-свічок... Лежить чесно здобута за той скарб родинний, за тую плахту-красуню» [5, с. 45].

Риторичний вигук авторки «О, якби я була малярем-митцем...», що рефреном повторений упродовж усього розділу, виконує протилежні функції – зображально-пейзажну і саркастично-викривальну: «Брутальним дисонансом порушивши казкову симфонію ночі, потяг із харчами чорною метушливою гусінню сполохано тікає геть, неначе з украденим, – тоне в західній мряці, як у глибокім колодязі... Ось він і промайнув уже, як той лиховісний привид, застогнавши тужливо й тягуче, заскреготавши ненаситними залізними зубами, і... для обріїв Миргорода зник» [5, с. 46].

У кожному творі Олена Звичайна зображує визиск, жорстоку наругу над селянами, глухий кут, у якому вони опинилися: змарніла жінка з божевільними очима розповідає своїй «благодійниці», як залишила серед харківського ринку єдину дочку, опухлу з голоду, в надії, що її заберуть як сироту до притулку, але потім кількарічні пошуки не увінчалися успіхом – дитину, імовірно, викинули десь за містом на вірну смерть. Усвідомлення того, що вона прирекла свою Юстинку на загибель, призвело жінку до божевілля (««Щаслива» Ганна»).

В оповіданні Олени Звичайної «Соціалістичні картоплини» розповідається про перебирання працівниками держустанови мерзлої гнилої картоплі взимку 1933 року у затхлому овочевому погребі, де за кілька мерзлих картоплин, вкрадених жінкою для голодних дітей, її засудили на п'ять років.

Отже, описуючи особисті трагедії своїх співвітчизників, Олена Звичайна засновує кожен сюжет на реальних фактах, нерідко зберігаючи імена персонажів. Вона публіцистично відверто декларує свою письменницьку місію – бути голосом зневаженого і планомірно винищуваного українства. Майстерно добираючи портретні,

характерологічні деталі своїх персонажів, авторка реалістично достовірно розкриває моральний конфлікт своєї доби – проголошені тоталітарною владою декларації про рівність і братерство, як і про «щасливе сьогодні», насправді виявилися моделюванням світу хаосу і безправ'я, приниження людської гідності і спрямованої політики геноциду проти українців. Оповідання Олени Звичайної написані у реалістичній традиції, котра доповнена яскравою публіцистичністю в авторських відступах, а також функціонуванням інтертекстуальних зв'язків. Неореалізм індивідуального стилю письменниці виявляється у використанні елементів експресіоністичної поетики (««Щаслива» Ганна», ««Кобзар» в ежових рукавицях»), засобів публіцистики («Миргородський ярмарок», «Без лікарів і священників, без могил і хрестів»). Безперечно, яскрава творча індивідуальність письменниці потребує подальшого глибокого вивчення, що і визначає наукову перспективу даної теми.

Список використаної літератури

1. Бурлакова І. В. «Ми у руці тримаєм тільки зерна...» : новелістика на тлі маніфестацій МУРу : моногр. / І. В. Бурлакова. – Київ : Якубець А. В. [приват. вид.], 2010. – 360 с.; Burlakova I. V. «My u rutsi trymaiem tilky zerna...» : novelistyka na tli manifestatsii MURu : monohr. / I. V. Burlakova. – Kyiv : Yakubets A. V. [privat. vyd.], 2010. – 360 s.
2. Ващенко Г. Українська Бічер-Стов / Г. Ващенко // Звичайна О. Оглянувшись назад... : збірка оповідань і новел. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1954. – С. 5–12; Vashchenko H. Ukrainska Bicher-Stov / H. Vashchenko // Zvychaina O. Ohlianyuvshys nazad... : zbirka opovidan i novel. – Miunkhen : Dniprova khvyliya, 1954. – S. 5–12
3. Григорієв Ю. Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права / Ю. Григорієв // Звичайна О. Ти: Повість із життя українців у золотоверхому Києві в 1927–29 рр. – Мюнхен, 1982. – С. 7–13; Hryhoriiiv Yu. Povist pro divochu doliu v kraini, de ne shanuiutsia liudski prava / Yu. Hryhoriiiv // Zvychaina O. Ty: Povist iz zhyttia ukrainsiv u zolotoverkhomu Kyievi v 1927–29 rr. – Miunkhen, 1982. – S. 7–13
4. Дудко В. Звичайна Олена / В. Дудко // Енциклопедія української діаспори / гол. ред. В. Маркус, спів-ред. Д. Маркус. – Нью-Йорк–Чикаго, 2009. – Кн. 1. – С. 306; Dudko V. Zvychaina Olena / V. Dudko // Entsyklopediia ukrainskoi diaspory / hol. red. V. Markus, spiv-red. D. Markus. – Niu-York–Chykafo, 2009. – Kn. 1. – S. 306
5. Звичайна О. Миргородський ярмарок / О. Звичайна. – Вінніпег: Тризуб, 1953. – 46 с.; Zvychaina O. Myrhorodskiy yarmarok / O. Zvychaina. – Vinnipeg : Tryzub, 1953. – 46 s.
6. Звичайна О. Оглянувшись назад...: збірка оповідань і новел / О. Звичайна. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1954. – 230 с.; Zvychaina O. Ohlianyuvshys nazad... : zbirka opovidan i novel / O. Zvychaina. – Miunkhen : Dniprova khvyliya, 1954. – 230 s.
7. Кушнерьова М. О. Гоголівський текст у творчій рецепції Олени Звичайної (на матеріалі нарису «Миргородський ярмарок») / М. Кушнерьова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. – 2014. – Вип. 8, том. 2. – С. 32–34; Kushnierova M. O. Hoholivskiy tekst u tvorchiy retseptsiy Oleny Zvychainoi (na materialy narysu «Myrhorodskiy yarmarok») / M. Kushnierova // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya Filolohiia. – 2014. – Vyr. 8, tom. 2. – S. 32–34
8. Мацько В. П. Українська еміграційна проза ХХ століття : моногр. / В. П. Мацько. – Хмельницький : ПП Дерєпа І. Ж., 2009. – 388 с.; Matsko V. P. Ukrainska emihratsiina proza XX stolittia: monohr. / V. P. Matsko. – Khmelnytskyi: PP Derepa I. Zh., 2009. – 388 s.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2015

S. V. Lenska

**ANTI-TOTALITARIAN DISCOURSE
OF THE SHORT STORIES BY OLENA ZVYCHAYNA**

The article is dedicated to the themes and artistic features of short stories by Olena Zvyhayna, the little known Ukrainian diaspora writer.

Olena Zvyhayna (real name – Delhivska in marriage J. Dzul) (1902 – 1985) is one of the famous and talented Ukrainian writers in diaspora, which is outstanding Ukrainian teacher and education activist G. Vashchenko called «Ukrainian Beecher Stowe».

The aim of this work is to identify modeling features of anti-totalitarian discourse, which unfolding in the books «Having looked back ...» and essay «The Fair of Mirgorod». The ideological tendency of the miscellany «Having looked back ...» is already displayed in the titles of the short stories.

The story «Having looked back ...» is devoted to the topic of political repressions. Genre labeling – «Christmas story» – serves as a simulation ironic and satirical subtext: instead sublimely solemn mood dominates depression hunted man, instead of updating the wonders of the world are seeing the destruction of human relationships. The story describes the terrible atmosphere of «Yezhovshchina» when thousands of people were in prison. In the story there is no traditional plot, as described only meal of cold and hunger sufferers friends on Christmas Eve and Christmas morning.

In the story «The National Holiday» was shown the day of the Stalin Constitution, when the main character choosed – go to the polls or goodbye to her son, who was being taken to concentration camps. The mockery of the Ukrainian national sentiments reflected in the short story «"Kobzar" in Yezhov gloves». The birth of the soul in the "little" man hunted resistance, an opinion – the main idea of the story «Around of dead Lenin».

The immensity of human misery Ukrainian peasantry, which was destroyed by Holodomor, was disclosed in Olena Zvyhayna essay «The Fair of Mirgorod».

The author revealed the main moral conflicts of her time – a totalitarian government proclaimed the declaration of justice and fraternity as the «happy day» but really were chaos and lawlessness. The humiliation of human dignity and focused policy of genocide against the Ukrainian people. Olena Zvyhayna wrote her ordinary stories in the realistic tradition, which is complemented by a bright publicistic asides and functioning of intertextual relations.

Keywords: *emigration prose, short story, anti-totalitarian discourse, themes, neorealism.*